

DERECHOS, MITOS Y LIBERTADES EN LA FORMACIÓN DE LA MODERNIDAD POLÍTICA EN LA ESPAÑA CONTEMPORÁNEA,
EDICIÓ A CURA DE GUILLERMO VICENTE Y GUERRERO⁸

El professor Guillermo Vicente y Guerrero, titular de l'assignatura Filosofia del Dret a la Universitat de Saragossa i especialista en el foralisme històric aragonès, ha coordinat una obra cabdal que estudia el paper de la historicitat dels drets dels territoris hispànics en la construcció de la naixent nació liberal espanyola al segle XIX. Tradicionalment aquest període s'ha llegit com un intent de superar la conflictiva pluralitat política i jurídica hispànica; tanmateix, el volum mostra que el passat medieval fou invocat constantment per a legitimar o qüestionar la modernitat. El fracàs de l'intent d'imposar un codi civil únic d'estil napoleònic davant la resistència foral n'és una mostra clara: el liberalisme doctrinari hagué de fer concessions notables a l'Antic Règim.

L'obra omple un buit historiogràfic que tot historiador del dret hauria de tenir present, amb tretze capítols escrits pels principals especialistes. José Manuel Nieto Soria analitza com, fins al segle XIX, passat i present no es distingien netament i el món medieval era reinterpretat per a legitimar el present. L'historicisme jurídic, connectat amb la Il·lustració i reforçat pel romanticisme europeu, recuperà textos com el *Fuero Juzgo* o les *Partidas* per fonamentar l'incipient constitucionalisme espanyol. La historiografia il·lustrada exaltà el regne visigot i les corts medievals com a símbols de pacte i identitat, convertint l'erudició en un relat mític per a la construcció nacional.

Jesús Morales Arribas, Guillermo Vicente y Guerrero i Enrique Cebrián Zazurca analitzen la història política i legal d'Aragó a partir de la formació dels seus mites jurídics i de l'apel·lació als *fueros* des de Cadis. Morales subratlla el principi de supremacia del *Fuero* com a precedent de *rule of law* i recorda que ni Aragó ni Espanya es consolidaren com a subjectes politicojurídics durant l'Antic Règim, de manera que els *fueros* i les *observancias* no es reactivaren fins al segle XIX com a referent constitucional. Ja durant la Il·lustració s'havia buscat una constitució genuïna, i la del 1812 intentà arrelar en tradicions espanyoles per a suavitzar el seu caràcter afrancesat, tot i que expressions com «drets i llibertats» o l'exaltació del pactisme eren més ideològiques que no pas històriques. En aquesta línia, Vicente y Guerrero destaca que al segle XIX la història medieval i els *fueros* serviren sobretot per a legitimar utopies i discursos identitaris sense transformar les estructures modernes, mentre que Cebrián Zazurca assenyala que al segle XX el pes històric es va institucionalitzar amb l'Estatut del 1982 i el reconeixement del Justícia, però l'ús jurídic dels drets històrics acabà

8. València, Tirant Humanidades, 2024, 511 p.

generant conflictes constitucionals. Així, al segle XIX la història fou sobretot un recurs retòric i al XX, un element formalitzat però d'efectes limitats i controvertits.

El dret històric castellà, segons Remedios Morán Martín, fou la base que molts actors liberals utilitzaren per a legitimar el nou dret nacional. Textos com els mencionats *Fuero Juzgo*, el *Fuero Real* o les *Partidas* es presentaren com a fonament de la desitjada uniformitat jurídica, però aquesta centralitat més aviat incentivà les reaccions forals. Marta Frieria Álvarez estudia el cas asturià, en què les experiències liberals a partir del 1820 afavoriren la invocació dels drets i les institucions medievals i modernes. A Galícia, segons Ramón P. Rodríguez Montero, la condició foral aparegué amb el Codi civil del 1889 i l'article 12, que permetia mantenir els drets civils propis. El dret gallec, eminentment consuetudinari, passà per diferents fases i patí dificultats de consolidació per la manca d'impuls polític i la poca explotació de les competències estatutàries en matèria civil per part de la classe política contemporània.

El cas de Navarra, analitzat per Roldán Jimeno Aranguren, mostra un ús radicalment diferent del passat. El Saló del Trono de la Diputació de Navarra, decorat amb estètica historicista i romàntica, convertí l'edat mitjana en símbol de sobirania i glòria. Aquest medievalisme, compartit amb altres països europeus, no cercava fidelitat històrica, sinó la creació de mites i relats útils per a la identitat col·lectiva. A Navarra el passat medieval s'associà directament amb la legitimitat del liberalisme i amb la reivindicació foral, fixant una lectura mítica i idealitzada que ha tingut una forta incidència en la memòria històrica.

A les províncies basques, com mostra Coro Rubio Pobes, la foralitat adquirí una polisèmia notable. Durant el segle XIX serví per a articular discursos monàrquics, republicans i demòcrates, tots coincidents en la defensa dels furs contra el centralisme. Els furs es compararen amb els sistemes britànic, suís o nord-americà, i en el context regeneracionista previ al 1898 el foralisme republicà els presentà com a remei als mals d'Espanya. Fins al 1876 es defensà la seva exemplaritat dins l'ordre constitucional; després de la seva abolició, fou el nacionalisme basc qui en recuperà la memòria com a símbol universal de llibertat, sovint de manera descontextualitzada.

Pel que fa a Catalunya, Tomàs de Montagut explica que la història del dret català mostra la formació del *populus* català com a comunitat política amb poder públic des de l'edat mitjana. El pactisme i el dualisme polític en són trets propis, i això porta a afirmar que els drets històrics catalans tenen un caràcter permanent i immutable. En absència de renúncia explícita, aquests drets continuen vigents i constitueixen la base de la identitat política i jurídica catalana.

A les illes Balears, segons Miguel José Deyá Bauzá, el regne de Mallorca ha tingut escassa incidència en la identitat contemporània. Només alguns intel·lectuals, com Quadrado o Santamaría, el reivindicaren, mentre que la majoria han situat la llengua com a element central. El fet que l'Estatut no el mencionés n'és una prova clara. El desconeixement sobre aquesta realitat és ampli, i fins i tot entre estudiants d'Història predomina la noció de la seva dissolució amb el Decret de Nova Planta per damunt

del coneixement de les seves institucions, cosa que contribueix a la dissolució de la memòria d'aquesta entitat política que gaudí durant segles d'unes institucions i un dret propi de gran pes constitucional.

Quant al País Valencià, José Franco-Chasán i Aniceto Masferrer assenyalen que el valencianisme crític, malgrat la seva solidesa teòrica, cometé l'error de menysprear el regne de València com a origen de la identitat valenciana. Argumentant que parlar de «regne» era un anacronisme, el desterraren del debat crític mentre acceptaven sense problemes termes com *principat* per a Catalunya. Aquest purisme i un cert to de superioritat intel·lectual debilitaren la construcció d'una consciència nacional sòlida en desconnectar-la del vincle històric més clar: un regne amb data fundacional, heroi i llengua pròpia compartits.

En conclusió, el volum mostra que la historicitat dels drets forals hispànics fou un element clau en la configuració del liberalisme doctrinari del segle XIX i que el constitucionalisme del XX en restà impregnat. José M. Portillo destaca que la Constitució del 1978 introduí una concepció inèdita de la nació espanyola, diferent fins i tot de la del 1931, en què l'autonomia esdevingué un element essencial. Basant-se en nocions com les de *drets històrics* o *nacionalitats històriques*, la nació espanyola es configurà com una suma de nacionalitats i regions, i no com una única identitat homogènia. Aquesta singularitat, en contrast amb altres experiències europees, obligaria a replantejar la relació històrica entre l'Estat i els diferents components que l'han articulat.

Pere Ripoll Sastre
Universitat Pompeu Fabra